

2. **RANO** (494) *av*

ra- (471), rã- (11); ra- : rã- *BibRadz* (34:1), *BielKron* (44:5), *SienLek* (12:1), *BielSat* (3:1), *BudNT* (4:1), *Calag* (1:1), *SkarŻyw* (8:1); o jasne.

comp i sup (8+11) (nã)raniéj (19); -éj (4) *Oczko*, *KochFr*, *PudłFr*, *SarnStat*; -ej (1) *OpecŻyw*; -(e)j (14); nã- (8) *BielKron*, *RejZwierc* (3), *KochOdpr*, *GostGosp* (2), *PudłFr*, na- *RejPs*, n(a)- (2).

Składnia comp: *raniej niż(li)* (3), *przed kim* (1); *niż(li) SkarŻyw*, *SarnStat*; *niż* : *przed kim GostGosp* (1:1).

Sł stp: *rano*, *reno*, *Cn notuje*, *Linde XVII – XVIII w.*

1. O poranku, we wczesnych godzinach dnia; *mane HistAl*, *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*, *Cn*; *diluculo Vulg*, *PolAnt*, *Cn*; *in matutino Vulg*, *PolAnt*; *in maturitate Vulg* (457) : Ezop ráno gdy się przełpał/ Zmyśliwłfy rzecz lift nápił Bierz G3, N; VE wtorek tedy po kwietné niedzieli/ przyśledł zafie do kołciola wielmi rano Iezuf miły *OpecŻyw* 76v, 30, 73v, 116v [2 r.]; *OpecŻywSandR nlb* 4v; ocutziwłfy Farao po ípányu dlá boiazny/ ráno posłał do wśfytkych mędrcom y wyéłtzkow Eipłkych yżby przyźli *HistJóz* B; *TarDuch* C3; wlož dragantu do tyzanny/ gwozdzikow/ citwaru/ á potym ítego nadziałay gałeczek/ á biorącz ie potrzimać mało pod ięzykiem á potym połykáć á rano mlekiem popijać *FalZioł* I 60d; Ziarna przetłuczóné á wložóné w wino/ dać thak íthać przez nocz przikraiwłfy ktemu czytwaru/ á tego íe wina napijać rano *FalZioł* I 62c, I 17d, 67c, II 6a, 21a (29); *BielŻyw* 133; *WróbŻółt* 118/148; *RejRozpr* I2 [2 r.]; *LibMal* 1546/114, 1548/145v, 1553/175v, 1554/184, 185; *MurzOrt* B2v; *Diar* 92; Rącz mi [*Panie*] w miłosierdzyu ípráwić ílyśfenye łáłkáwe/ Gdy ráno w tobye myeć będe wfánye íwe práwe. *LubPs* ee5, K, hh6v; *GroicPorz* I2; *KrowObr* 163v; Ráno leżąc nárzeka przewráca íe ieczy *RejWiz* 15; Ráno gdy piękne słońce promienie po zyemi/ Poczęło iáńne pułzczáć/ á ciemność íe mieni. [...] Powśtawłfy wnet młodzyeniec/ iáł Bogu dzękowáć [!] *RejWiz* 177, 17v, 32, 34v, 68v, 78; I rzekli [*ludzie Saula*] połlom ktorzy byli przyśli/ Ták powiećie mężom khtorzy są w Iábez Gáláád/ Iutro będziecie wyśwobodzeni/ gdy íe słońce zagrzeie. Przyśli tedy połlowie/ y powiedzieli tę rzecz mężom Iábés: Ktorzy bárzo íe temu vrádownali/ y rzekli Ráno wynidziemy do was *Leop* 1.Reg 11/9; Pan Iezus Piłatowi ráno wydan/ wpytan/ niewinnym nálezion *Leop Luc* 23 *arg*, *Ex* 30/7, 36/3, *Num* 16/5, *Iudic* 19/25, 4.Reg 7/9; *Dan* 14/1; KRáwec s pánem obádwá rádzi dopiyáli/ Pánu ciáłny ná brzuchu Kolet wdziáłáli. Pośłał gi Pan do kráwcá/ kazał gi rozśzyrzáć/ KRáwec áni íe go tknął/ ráno ízedł przymierzáć. *RejFig* Aa2, Cc5; *RejZwierc* 15v; A ia będe ráno wyślawiał moc twoię [*Panie*]/ y będe ráno wychwalał miłosierdzie twoie *BibRadz Ps* 59/17, 4.Reg 10/9, *Ier* 21/12, *Eccli* 32/15, 39/6, 1.*Mach* 11/67; *OrzRozm* A4v, H2v; W ten czás Kometá wielka byłá/ [...] co íe íkryłá o trzećiey godzinie w noc/ to íe zálię ráno vkazáłá *BielKron* 422v, 16v, 31 [2 r.], 38, 52 (19); *Mane*, Ráno. *Meridies*, *Południe*. *Occasus solis*, *Wieczór*. *Mącz* 88a; *Sportula etiam*, *Dar*/ vpominek/ który bogáci Rzymiánie dawáli tym ktorzy ráno ná nie czekáli *Mącz* 410d, 207a; *Prot* B4v; Mleko czyfty sók czyni/ gdy ie ciepło pije skoro wydoiwłfy/ ráno *SienLek* 6v, 7, 17v, 40v, 59, 157; A w ten czás Iulian mąż iey [*kasztelanki*] ráno przyiáchał/ á wśzedłfy do łóżnice (chćiał żónę [!] íwá obudzić) y nálażł dwoie ludzi wełpołek leżące: á mniamájąc żeby był cudzołożnik z iego żóną/ wyiáwłfy miecz y zábił *HistRzym* 115v, 8, 59v, 80; *BielSat* D; Ieśli ítąd ípádniesz pijáno/ Naydá cie pod íchodem ráno. *RejZwierc* 237, 26v [2 r.], 72v, 202v, 237 [2 r.]; [*Bóg mówi do Mojżesza*.] Idz do

Fáraona ráno *BudBib Ex* 7/15, *Gen* 44/2, *Ex* 34/2, *Iudic* 16/2, *3.Reg* 17/6, *Ps* 5/3 [2 r.], *Ion* 4/6, *1.Mach* 5/30; Niechże tedy co dzień ráno ftolec będzie: czego ieśliby naturá lámá z siebie vczynić niechciáá/ pomoc iey trzebá dáć *Oczko* 26v, 19v, 31, 34v [2 r.]; *Calag* 210, 356; ciebie [*Boże*] ia y w nocy/ Y ráno wielbię/ świadom twéy pomocy. *KochPs* 90; Y tráfiło fię czáfu iednego/ vbodzy fkupiwłzy fię ráno/ zágrzewáli fię ná fłońcu *SkarŻyw* 98, 135, 309, 324, 572; *KochTr* 20; *MWilcHist* K; *StryjKron* 587; *CzechEp* 406; Twoje nadobné lice iest podobné zarzy: Którá nád wielkim morzem ráno fye czérwieni *KochPieś* 7v; *ArtKanc* Q19v; *BielRozm* 24v; *ZawJeft* 44; *ActReg* 49; *GostGosp* 126; *GórnTroas* 16; Sliczna dżiówko/ ták tufz łobie/ Kléynot ten [*tj. złote jabłko*] należy tobie: A żadna iefzcze niewtáá/ Któráczy go odiać miáá. Równie táka ráno wśchodzi Iutrzenká/ gdy dzień nádchodzi *KochFrag* 26, 28; Druga Modlitwá ś. Auguřtyná do Troyce przenachwálebnieyfzey/ ktorey teź ráno vżywáć moźelz. *LatHar* 17, 37, 170, 303, 540; Gdy bywa wieczor mowicie Pogodá będzie bo fię niebo czerwieni. A ráno/ Dżiś będzie niepogodá/ ábowiem fię czerwieni pochmurne niebo *WujNT Matth* 16/3; A ráno wracáiąc fię do miáá/ [*Jezus*] łáknáł. *WujNT Matth* 21/18, *Mar* 11/20; *PowodPr* 72; *KlonWor* 69.

Z określeniem dnia tygodnia (14): a barzo rano pirwífle⁶⁰ dnia po łobocie przyřfły [*niewiasty*] do grobu *OpecŻyw* 164v, 86v, 163; Ich wśchedłchi do ogroda Maczieya Chabyenłkyego wyelgi pyathek rano wikopal z zyemye [...] pyáč fczępow mlodich *LibMal* 1553/175v, 1551/158v; We środe zszedszy się posłowie rano postanowili i obrali miedzy sobą starszego pana Mikołaja Siennickiego, pořa ziemie chełmskiej *Diar* 20, 79; *BudNT przedm* c7v [2 r.], *Mar* 16/9, *Ioann* 20/1; *WujNT Mar* 16/2, *Luc* 24/1, *Ioann* 20/1.

W przeciwstawieniach i konstrukcjach do nich podobnych: »rano ... (w) wieczor (a. przed wieczorem, a. k wieczoru, a. czasu wieczornego) (22), przez (całá) noc (a. w nocy, a. na noc) (7), czasu południa« (30): Nalepiey iest aby thy zioła byli [!] ku wodcze brany poki na nich rofa iefth/ á gdy narzeźelz gdy iuź rofy niebędzie/ thedy gim day aby przez nocz leżały izby tak przewiędły, á rano fkray á pał [!] wodkę. *FalZioł* II 2b, V 86v; *RejKup* e6; Drobne kwiatki iz flábe ráno zákwitáią/ A k wieczoru áliřci lámý opadáią. *RejWiz* 35, 34v, 83v; *Leop Esth* 2/14, *Is* 17/14; *RejZwierz* 90v, 139; *BibRadz Gen* 19/2; *BielKron* 18v; Hesperus, Stella Veneris alias dicitur, Ráno wśchodzi przed Slóńcem á wieczor zá Slóńcem. *Mącz* 201b; *GórnDworz* Gg6v; *HistRzym* 85v; *RejPos* 60, 61v; *RejZwierz* 44, 221v; niech teź słyfzy wołanie ráno/ y pláč czáfu południá. *BudBib Ier* 20/16; *Oczko* 27 [2 r.]; *KochPs* 41; *StryjKron* 161; W nocy złodźiey fye tái/ którego záś ráno Infzy złodźiey wymáca *KochEpitCat* 110; *KochPhaen* 12; Będzie ráno człek zdrow iák zielona trawá/ A wieczor záś zginie/ tonie zá nim flawá. *WisznTr* 32; Mędrzec mowi: Siey wieczor/ řiey ráno: bo niewiełz ktore wznidzie *SkarKaz* 383b; *CiekPotr* 78; *CzahTr* Lv.

Fraza: »(gdy) było rano« [*tu możliwa teź interpretacja jako sb, cf „był/było wieczor”; cf teź jednak „było po ranu”, „było raniuchno”*] = *facto mane Vulg* (12): [*Mówi Booz do Rut:*] Odpoczynźe tu teraz/ á gdy będzie ráno/ iefli cię [*bliźszy krewny*] będzie chciáł mieć łobie práwem krewnořci/ dobrze fię fthánie: gdzie iefli on niezáchce bez chyby ia ciebie wezmę łobie zá zonę *Leop Ruth* 3/13, *Iudic* 19/27, *2.Reg* 11/14, *4.Reg* 3/20; *BielKron* 56, 95; A gdy było ráno/ tedy Euřtáchius iáko był zwykł iáchał ná łow. *HistRzym* 128; *RejPosWstaw* [143³]v; *BudBib Gen* 1/9; Przywiedli tedy P. IEzuřá

od Káiphafzá ná Ratufz. á to było ráno. *LatHar* 730, 696; A Gdy było ráno weszli w rádę wzyfscy Arcykáplani y ftárfzy ludu przeciwko IEufufowi *WujNT Matth* 27/1.

Zwroty: »rano wsta(wa)ć (*a.* powstać), wstający« = *surgere mane Vulg, PolAnt; consurgere mane Vulg, Modrz; consurgere a. surgere diluculo Vulg; surgere in matutino PolAnt* [szyk zmienny] (112:1): Xántus w Ezopá dufáiąc/ Wftał ráno pieczye nie máiąc *BierEz* E4, A3, Dv, D4; *HistJóz* Ev; *WróbŻołt* aa2v, aa3; *LibMal* 1543/72 [2 r.], 1554/183v; *RejJóz* 17v; Wftawfzy rano maią fię dziatki naprzod przezegnać a ty fłowa mowyc. Wymię oica y fyua [!] y ducha fwiętego. Amen. *SeklKat* C3; *RejKup* Bv; Ráno wftawfzy s poľciałki/ Nápiję fie kęs gorzałki *BielKom* E7; Wftawfzy ráno fłuffno yeft byfmy wyfławyáli/ Miłofyerdzye tve Pánye ktorechmy poználi *LubPs* V2, X3; Sklenice w kąť lataiá/ ná ftole by w łáźni/ Ták więc Bachus on rycerz fwe kochánki błaźni. Iż kiedy ráno wftawfzy wieczor wfpomináią/ Albociem był ofzáłá fámí fobie łaią. *RejWiz* 16v, 12, 12v, 30v, 31, 41; Rzekł záś Pan do Moizefá: Wftań ráno á ftoy przed Fáraónem/ y rzeczeź do niego. Toć powiáda Pan Bog żydowfki [...] *Leop Ex* 9/13; Poľyłał więc do nich Pan Bog oycow ich poľly fwoie Proroki/ ráno wftháiącze/ y ná káždy dzień vpomináiącze *Leop 2.Par* 36/15, *Gen* 21/14, 26/31, *Ios* 7/16, *Iudic* 20/19, *Ruth* 3/14 (14); SMierć s Kupidem gdy ná noc w iedney budzie byli/ Ráno wftáiąc więc fobie ftrzały odmienili. *RejFig* Dd3; Gdy thedy wftáli ráno miefzczánie/ vyzreli rozwałony Ołtarz Bááłow *BibRadz Iudic* 6/28, *Gen* 19/2, 27, 20/8, 21/14, 22/3, 24/54 (21); A ták Iozue ráno powftawfzy ruźył namioty. *BielKron* 46v, 29v, 32v, 34v, 40v, 42v (11); Vigiliás discendi causa suscipere, Náłozic fie ráno wftawác dlá vczenia. *Mqcz* 36c; Matutinus homo, Rány człowiek który záwždy ráno wftawa. *Mqcz* 212a, 198c; *HistRzym* 28v, 29, 38v, 41v, 48 (9); Biádá wam ktorzy wftawacie ráno ku obźárfwu á ku opilřtwu/ á bębęń á piřczáłká brzmi w vfzoch wáľzych. *RejPos* 82v; *BialKat* 233v; Azałť fie nie lepiey z żonką/ z Vrzędnicźkiem/ á chociay y s pánem Woytem ráno wftawfzy nadobnie námowic/ czáły y przypadki ich rozwaźyc/ á czo pothrzebnieyřzego wedle czáfu rozmyfłnie pořtánowic *RejZwierc* 106v, 63, 106v, 169; *RejPosWstaw* 44; y wftał Moizefz ráno/ y wftápił ná gorę Synáľką/ iáko mu kazał Iehowá *BudBib Ex* 34/4, *Num* 14/40, 22/13, *Iudic* 19/27, 2.*Par* 29/20, 36/15; *ModrzBaz* 52v; *Oczko* 27v; Ráno wftáią ná chwałę boľką/ modlitwę y fpiewánia y fłuchánia fłow Boźych *SkarŻyw* 363, 328; *KochFr* 134; *WerGośc* 212; Ráno wftawfzy ze fnu fwego káždy z fercá ochotnego/ dzięku y Pánu wfzechmocnemu/ fтворzyćielowi náľzemu/ że raczył być ná pomocy/ nam grzeľnym tey przefzłey nocy. *ArtKanc* T5v; Vrzędnik/ Włodarz/ ma byđź dworu bárzo pilen/ ráno wftawác/ wfzyřtko opářzyć/ doyźrzc *GostGosp* 8; [*Gospodarz domu powinien*] Przy gořćiu/ y záwždy/ ognia pilno ftrzedz: napozniey fie kláść á rániey wftác: á wftawfzy/ w káždy kąť náyźrzc. *GostGosp* 22, 8, 44, 102; Tác [zima] co kto lecie robił (wierźcie mi) zprobuie/ Spaľli/ czy ráno wftawał źimie to poczuie. *RybGęřli* B4; *WujNT Mar* 1/35; *SkarKaz* 42a; *CiekPotr* 33; *SkarKazSej* 663a, 664a, 706a.

»rano wstawác« = *o ciałach niebieskich i zorzy: wschodzić* (3): Znáć tego [tj. nadejřcia niekorzyřtnych warunków dla żeglugi] nieomyfłny Niedźwiádek [tj. Skorpion] więc dáie/ Kiedy ná końcu nocy z wody ráno wftáie. *KochPhaen* 12; *GrochKal* 23; kto nocořwiętnęgo Mieřiáćá/ álbo fłońćá nieřpracowánęgo/ Nápářzył fie do wolęy/ lubo ráno wftáie/ Lubo ku wieczorowi pędki bięć podáie? *KochFrag* 22.

»wstać rano« = *zmartwychwstać* (1): wftawfzy lepak ráno pierwfzego řzábátu/ vkazał fię [*Jezus*] pierwey Máryey Mágdálennie z ktorey był wygnał řiedm czářtow *BudNT Mar* 16/9.

Wyrażenia: »bar(d)zo rano« = *bene a. multo mane Mącz; primo mane, diluculo valde Vulg* [szyk 25:2] (27): *OpecŻyw* 163, 164v; *WróbŻoIt* pp5 [2 r.]; *HistAl* C8v; Podnosiłem bárzo ráno oczy fwe s pilnoścya/ By twoy zakon rozmyślály s ślcyzrą vprzeymoścya *LubPs* bb6v, bb6v; *Leop Iudic* 9/33, *Ruth* 3/14, *1.Reg* 5/3; A ták bárzo ráno wftawfzy Abráhám ośiodłał oślá fwego/ wziął z sobą dwa fłuźebniki y Izááká syná fwego/ y nárąbawfzy ná ofiárę paloną drow/ fzedł w drogę *BibRadz Gen* 22/3, *Iudic* 19/5, 8, *1.Reg* 1/19; *OrzRozm* A4v; Multo mane, Bárzo ráno. *Mącz* 236a, 207a [2 r.]; ABowiem podobne ieft kroleftwo niebiefkye ku dobremu gofpodarzowi kthory wyfzedł bárzo ráno ku zmawianiu robotnikow do winnicze fwoiey. *RejPos* 58v; *BudNT przedm* c7v [3 r.]; *MWilkHist* G3v; *WujNT Matth* 20/1, s. 84, *Mar* 1/35, 16/2, *Luc* 24/1.

»co naraniej« (1): Wielé mi obiecuiefz y dáć/ y pożyczyc/ Gdy więc sobie podpiefz: á wždy niechcefz liczyc Kiedy przydzie zaránek: á ták rádę tobie/ Abyś ząwždy podpijał co narániéy sobie. *PudlFr* 24.

»rano przede dniem« = *antelucanis horis, sub ipsa die Mącz* (3): Antelucanis horis, Ráno przededniem. *Mącz* 201c, 425a; Nálów lećie ráków/ ráno przededniem/ przed pełnią ktorégokolwiek Kfyżycá *SienLek* 152.

»dziś rano« (1): przithemze fuknye dzifz rano yefth [złodziej] pogiman gdi ye Zmyaftha wodna brama na woźku chczyal wifforithowacz. *LibMal* 1551/158v.

»(potym) nazajutrz, jutro (a. za jutra) rano« [szyk 23:3] (16:10): Ezop názáiutrz ráno wftał/ Szedfzy ná rolą tám kopał. *BierEz* A3, Dv, D4; *FalZioł* V 69; *RejKup* e3v, e4v, e7v; *BibRadz Gen* 24/54, *Iudic* 6/31, 19/9, *4.Reg* 3/20; *BielKron* 12, 323; *SienLek* 16, 23; Thedy záiuirá obudził rybitw ráno pielgrzymá [...]. A wfiadwfzy z nim w łodzią wiosł ná morze. *HistRzym* 37v, 59v, 67, 92v; *HistLan* C3; Ráno iutro ięlá fie ona gorá [Synaj] trząśc *RejZwierc* 9; *SkarŻyw* 356; *KochFr* 134; *KochSz* Cv; *WerGośc* 246; *ActReg* 63.

»rano przed obiadem« (1): á tho pic rano przed obiadem, trzy godziny/ á przed wieczérzą dwie. *FalZioł* V 69.

»rano do słońca wschodu, przed wschodem słońca, o wschodu słońca« = *mane oriente sole Vulg* [1:1:1]: [Bóg mówi do Abimeleka:] A ták ruź fie nocą z ludem kthory przy tobie ieft/ tayze fie ná polu: y bárzo ráno o wfchodu flońcá/ vderz ná miáftho. *Leop Iudic* 9/33; A gdyfmy ich [mieszkańców krainy Sycera] prośili by nam wodę vkazali ku picciu/ dali nam znác przez znaki iż infzey tu wody nie máłz ku picciu iedno tá w liftkoch/ y to iedno rano bywa. Nalalifmy thedy tákiefy wody sobie do okrętow dołthátek rwęcy ony lifthki rano do flońcá wfchodu. *BielKron* 447v; BYł ieden Krol wielmożny/ kthory był wftawił w fwym páńftwie tę wftawę/ że ktoźby kolwiek miał nagle vmrzeć/ áby ráno przed wfchodem słońcá przed iego domem trąbiono *HistRzym* 93v.

»rano na świtanium, nad świtaniem« (1:1): Y ftało fie dnia fiodemgo gdy wftáli ráno ná świtanium [surrexerunt cum ascenderet aurora]/ obefzli miáfsto tymze fpofohem fiedm kroć *BibRadz Ios* 6/15; *LatHar* 414.

Szeregi: »rano i o nieszporzech« (1): nadziełayze ftego fłthuczek okrągłych á day gim wfchnąc/ á ząwždy rano y o niefzporzech iednę fłuczkę z iadai. *FalZioł* I 115d.

»w nocy i rano« (1): Byłeś [Jezu] od tegoż [Annasza] do Káiphafzá odeflány/ y tám rozmaitym nátrząfáním (w nocy i ráno) zeľromocony. *LatHar* 274.

»tak rano jak po obiedzie« (1): [mówi kot do lwa:] Bo tam nienaidzie doctora Gdi opadną głowa chora Wierzmie zadni nierozwiedzie Tak rano iak po obiedzie *RejRozm* 394.

»rano i o południu« (1): Do Páná wołác bedę/ á Bog mnie wybáwi/ Ráno y o południu *GrabowSet* F2v.

»rano i po południu« (1): Wychadzáli ná to ćwiczenie [strzelania z łuku] ná káždy dzień czáfem y dwa rázy přes dzień/ ráno y po południu ná to mieyfce ktore zwano *Campus Marcius BielSpr* 4v.

»rano i (a) przed wieczrzą« (2): á potym zagrzewaiącz [napar z ziół] w garnufzku: piy rano y przed wieczrzą *FalZioł* V 95, V 63v.

»(i) rano i (a, a(1)bo) (w) wieczor (a. z wieczora); ranoli, wieczorli« = *dwa razy dziennie; przez cały dzień; mane et vespere Vulg* [szyk 44:4] (47;1): Przedłuża żywot człowiekowi. Gdy ktho pije wodkę rozmarinową rano y wieczor *FalZioł* II 21d; Dobrze też pić miód pithy doctro rano y wieczor iedną fkleńicę *FalZioł* V 94, I 3d, 17c, V 90v, 91v, 92v (20); A ia przed fię tak ráno iáko y wieczor nic łobie złey nádzieie nieczyniác nieprzeľtánę fię vćiekác ku pánu bogu fwemu *RejPs* 82, 186; Zapomniałem chlebá fwego yeść y wieczor y ráno *LubPs* X3v, P2v; *Leop* 2.Par 13/11; *BibRadz* *2, 1.Esdr 3/3; [Ahab chciał zabić proroka Eliasza] ále [prorok] vciekl s przykazániá Pánłkiego/ y záchował fię nád potokiem Cháryt/ gdzye mu tám ráno y wieczor Krucy nošili ieść chleb y mięšo *BielKron* 84, 44, 82, 111, 450v; *SienLek* 10v, 59, 61v, 123; *RejPos* 81v; *BielSat* D [idem *BielRozm*]; Nie będziem fię też o mieyfce y czás fprzećzác: ále kędykolwiek y ktoregokolwiek czáfu ránoli wieczorli/ zgodnie y fpolnie zľzedzfy fię/ wzyľtko to co nam roľkazano/ y przed nami w Zborzech Apoštoľłkich czyniono/ vczynimy *CzechRozm* 268v; Ktoby fię chciał Sláchćicem z domu práwym mienić/ Niemiaľby ná žadny czás poľtawy odmienić: Tak ráno/ iáko w wieczor/ w biešedzie/ w paćierze: Tákziemuby rzekł káždy/ Sláchćić w práwey mierze. *BielRozm* 24v; *LatHar* 10; *SkarKazSej* 697b. Cf »rano, wieczor (i) w południe«.

»(nie tylko) rano, (i, albo) (w) wieczor (i) w południe« [szyk zmienny] (6): *TarDuch* A5; bo ná máłym dniu v nas nie tylko ráno áľbo wieczór/ ále y w południe/ ćień bywa więľszy á niż rzecz od któręy pochodzi. *GrzepGeom* 4; *RejPos* 60; Ráno bedę/ y wieczór/ y w południe prošł/ Będę fwóy głos pláčliwy do niebá podnošł *KochPs* 81; *LatHar* 302; Wľtawał Dawid ná modľitwę o puľnocy: modľił fię wieczor/ ráno y w południe *WujNT* 439.

a. *Nazajutr* (20) : *BierEz* G2v; *HistJóz* D2; *HistAl* A4v; *Leop* Is 17/11; *RejFig* Dd8; *RejZwierz* 20v; Pan wzruľzył wiátr ná žiemię zewľchodu/ přes on cały dzień y noc/ A rano wiátr on zewľchodni przypędził fzáráńcze. *BibRadz* Ex 10/13, 1.Reg 11/10, Is 17/11; Wituľtowi fię tá rzecz [że będzie koronowany] podobáľá/ ále Iágieľłowi s Polaki nie bárzo: dla czego panowie Polfcy krolowi fwemu kazali ráno precz iechác *BielKron* 386v, 15v, 35, 42, 312v, 388, 388v; Repotia, Biešiadá/ á Koláciya nážáiuťr po weľelu v młodego páná. Quasi reficiatur potatio dicta, Gdy fię zwľáľzczá ráno Muskátellá/ Máľmáľiá áľbo gorzalká po wczoráľzym przepiciu trzeźwiá. *Mqcz* 352d; ia iutro poyde [!] ná zamek á tę rzecz Starošćie powiem Y fzedł ráno ku Starošćie á powiedział iemu tę rzecz.

HistRzym 35; ona w nocy szedłszy wciął mu [*Judyta Holofernesowi*] głowę [...]. Woyłko rano widząc ściętego Hetmána/ zátrozoywłszy się precz się rozbiegło *RejZwierc* 154v; *BudBib Ex* 34/2; *BielSpr* 27.

2. Wcześniej; mane Vulg, Mącz, PolAnt; immature Calep, Cn; mature(-issime) Mącz (37) : Day miły panie abych rano wflýłzał miłofierdzie twoie/ bomci w tobie pokładał nadzieię. *WróbŻolt* tt3v, tt3; *RejKup* e3v; *LubPs* R6v; Nunquam tam mane egredior, quin te in fundo conspicio fodere, Nigdy tak rano z domu niewynidę abych cie nie miał na roley záltác kopáyącego albo yuż ná roley kopafz. *Mącz* 342a, 211d [3 r.]; *BudBib Eccli* 4/13; *Prot* Bv; *CzechRozm* 40v; *Oczko* 26v; *StrykKron* 421; KTo piia do północy/ brácie Stániłławie/ Ieśli ieft czas do niego/ może się nie prawie Człowiek pytać: bo by on swój wczás wmiłował/ Pewnieby się raniéy kładł/ áni tak wiłował. *KochFr* 114; *Calep* 831a, 835a; Vrzędnik y Dworká máią się stárác/ áby Pan miał kury/ gęsi młode/ raniéy przed infzemi *GostGosp* 16, 66; [*RybWiersze* Bv].

raniej czym [= o ile] (1): Bo święty Woyciech teraz po poprówieniu Kalendarzá raniéy bywa dziesięć dni, niż piérwéy kiedy ten Státut piáno. *SarnStat* 1278.

W porównaniu (1): Bo yáko zboże kthore rano późnye nye bywa dobre/ y owlfem skázi się/ thák ten fyn który nye postánowiłszy się będzie fluzył/ nye człowiekiem się stánye/ ále cos ná człowyeká się trafi y poydzye. *GliczKsiąż* I4v.

Zwrot: »rano (a. raniej) wstawać« (2): *Prot* Bv; y znowili się nań [*zli mnisi na św. Romualda*]: á czáfu iednego/ ktorego raniéy wftawał niżli oni/ zrzucić go z okná y zabić chcieli. *SkarŻyw* 570.

Wyrażenia: »barzo rano« (1): W czas (*marg*) W Zydowłkiem/ barzo rano. (-) będę wytracał wżytki złośniki ná ziemi/ ábym wykorzenił z miáltá Pánłkiego wżytki którzy broią złości. *BibRadz Ps* 101/8.

»co naraniej« (9): Dnia iutrzeyłfe⁸⁰ tzo naraniej mogli/ zafie go flukali [*tj. Maryja z Józefem Jezusa*]/ pytali wychodząc ij wyglądaiątz *OpecŻyw* 33; á thak proflę [*Panie*] co ná raniéy wfpiełz się ku mnie zmiłofierdziem swoiem *RejPs* 211; *RejKup* f2v; *BielKron* 141; NVż zalię tego pilno trzeba dożrzeć/ áby nadobnie roliczkę vorano/ á czo naraniej może być/ bo thák w żywocie swym iáko y w gołpodárłtwie iáko iedną godzinkę vpuścisz iuz siła vpuścisz *RejZwierc* 108; *KochOdpr* D3; A tak się stárác/ áby siać conaraniej/ tak ożiminę iáko y iárzynę *GostGosp* 64, 16. Cf *Szereg*.

Szereg: »a w czas a co naraniej« (1): Theż trzeba pilnować [*w trakcie orania*] áby się dobrze zawłokło/ áby brył ieśli może być nie wiele było/ á wczás/ á co naraniej/ bo im się zboże napiękniej wćiele ná zimę/ thym mu łporzey będzie rość ná Wiefnę. *RejZwierc* 109v.

Przen (1) : A w którymkolwiek czálie będziełz tak zawołan do tey winnice od niego [*Pana*]/ bądź rano/ bądź pozno/ nic się nie lęka y zapłátę swoię *RejPos* 61.

a. O wieku człowieka: w młodości (1) : Tu prorok rozwodzi człowieká/ áby rano to ieft zmlodości bogá chwalił *RejPs* 137.

b. Poprzedzając ukazanie się czegoś (1) : Tákże káždy wiedz/ iż wżytki kruzce/ rudy [...]/ y ine łkárby zyemne/ máią swoię włafność y wyobrażenie y okázuią się przez swe znáki albo wietrunki/ rano z zyemie wychodzące *BielKron* 26.

Synonimy: **1.a. jutro, nazajutrz; 2.a. młodo.**

Cf **PRZYRAŃSZYM**

